

original scientific article
received: 2015-04-15

UDC 711:712.3(497.5Šibenik)"1945/1985"

POVIJESNI PREGLED RAZVOJA VRTLARSTVA I KRAJOBRAZNOG UREĐENJA ŠIBENIKA I OKOLICE U RAZDOBLJU 1945.-1985. GODINE

Boris DORBIĆ

University of Applied Sciences „Marko Marulić“ in Knin, Department of Karst agriculture, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Croatia
e-mail: bdorbic@veleknin.hr

Elma TEMIM

University „Džemal Bijedić“ Mostar, Agromediterranean faculty, University campus bb, 88 104 Mostar-Bosnia and Herzegovina
e-mail: elma.temim@unmo.ba

IZVLEČEK

Krajska ureditev Šibenika in okolice je svoj razcvet doživela po 2. svetovni vojni, s poudarkom na pogozdovanju in gradnji novih nasadov ob bivalnih stavbah. V članku so izpostavljeni posamezniki in ekološke organizacije, ki so prispevali k formaciji krajine šibeniškega okoliša. Za urejanje krajine je bilo uporabljeno manjše število v lokalnih drevesnicah vzgojenih dendroloških vrst. V sklopu gradnje novih stanovanjskih naselij in hotelov pa so vzniknile tudi nove krajske površine, s slabimi oblikovnimi značilnostmi in brez primerne tehnične dokumentacije. Pričujoče delo nudi zgodovinski prikaz gradnje nasadov v času urbanizacije mest in naselij v šibeniškem okolišu na podlagi raziskav primarnega arhivskega gradiva in druge dokumentacije.

Ključne besede: Šibenik, urbani nasadi, urbano vrtnarstvo, krajska ureditev

RASSEGNA STORICA DELLO SVILUPPO DEL GIARDINAGGIO E DELL'ARTE AMBIENTALE DI SEBENICO E DEI SUOI DINTORNI DURANTE IL PERIODO 1945-1985

SINTESI

Decorazione ambientale di Sebenico e dei suoi dintorni visse la sua rinascita dopo la Seconda guerra mondiale. Si trattava per di più di rimboschimento e dell'avviamento delle nove piantagioni nell'ambito dell'area residenziale. Un numero ristretto di specie dendrologiche coltivate nei vivai locali e' stato usato nella modellazione dell'ambiente. Le superfici del paesaggio sono state decorate nell'ambito della costruzione degli insediamenti popolati e degli alberghi. Hanno delle pessime caratteristiche di design. Durante il lavoro sull'analisi dei materiali d'archivio originali e dell'altra documentazione e' stata creata una rassegna storica dell'avviamento delle nuove piantagioni durante l'urbanizzazione delle citta' e degli insediamenti nella regione di Sebenico.

Parole chiave: Sebenico, piantagioni urbane, giardinaggio urbano, decorazione ambientale

UVOD

Krajobrazno uređenje Šibenika i okolice svoj procvat doživljava nakon II. svjetskog rata. Najviše se radilo na pošumljavanju i podizanju novih pejzažnih površina u okviru novo izgrađenih stambenih zgrada na istočnim dijelovima grada. Nije se vodilo računa o primjenjenim biljnim vrstama i njihovoj zemljopisnoj pripadnosti, što je uvelike utjecalo na propadanje istih tijekom izvjesnog vremenskog razdoblja, a izgled stambenog okoliša ima veliki utjecaj na izbor mjesta stanovanja (Seferagić, 1988). Estetska slika grada izuzetno je loša. Gradska tvrtka Zelenila provodila je sustav održavanja, koji nije u cijelosti zadovoljavao. Općenito je nedostajalo stručnjaka: inženjera poljoprivrede i šumarstva, krajobraznih arhitekata i izučenih vrtlara. Razvoj moderne parkovne arhitekture Šibenika započeo je 1896. godine uređenjem gradskog perivoja Roberta Visianija (Fantulin, 1997, 8; Dunkić, 1998, 82).

„U tlorisnoj i panoramskoj slici Šibenika za grad značajna parkovna arhitektura je nepovezana, točkasto je smještena u gradu i zbog razmjerno malene površine (s iznimkom perivojne šume Šubićevac) nije osobito zamjetljiva u cjelovitoj slici grada“ (Bojanić Obad Ščitaroci, Obad Ščitaroci, 1998, 27).

Treba istaknuti i gradske zaljubljenike u prirodu i okoliš koji su dali nemjerljiv doprinos pošumljavanju Šibenika i njegove okolice u okviru društva Šubićevac.

Upotrebljavaju se većinom dendrološke vrste otporne na gradske uvjete; malo je cvjetnih trajnica, koje se sade isključivo na reprezentativnim mjestima, kao što su Park „Luje Marune“ ili Perivoj Roberta Visianija. Slično navodi Pehar (2003, 254) za grad Mostar.

Uporaba autohtonog raslinja u svrhu ozelenjavanja nije u prvom planu, premda ju stručnjaci preporučuju (Rosavec, Barčić & Španjol, 2005, 121).

Stereotip planiranja obnove naslanja se na nekađašnja sovjetska iskustva. Uspoređujući ondašnje stanje o važnosti gradskih nasada, može se vidjeti kako se tretirala hortikultura i pošumljavanje u tadašnjim gradskim socijalističkim sredinama. Također se iz starih dokumenata može iščitati da je intenziviranje rada na području hortikulture u Sovjetskom savezu inicirano referatom tadašnjeg predsjednika Nikite Sergejeviča Hruščova, počevši od planerskih studija i novih stavova u odnosu na oblikovanje do realizacije u velikim mjerilima. Tako Nikita Sergejevič Hruščov na XXII. kongresu KPSS iznosi:

Naša naseljena mjesta moraju sve više odgovarati predodžbama o zelenim gradovima. Ona moraju sadržati u sebi sve što ima suvremeni grad-kvalitetne stambene objekte, transportne magistrale,

komunalne uređaje, dječje, kulturne i sportske ustanove, sa svim najboljim što imaju seoski predjeli-bogatim rastlinstvom, vodenim površinama, čistim zrakom (Wenzler, 1962-1963, 10).

Nadalje Hruščov naglašava kako je potrebno stvarati gradove koji će u potpunosti odgovarati čovjeku iz komunističkog društva (Wenzler, 1962-1963, 10). Takva iskustva nalazila su pojedine upotrebe u hortikulturnoj preobrazbi pojedinih industrijskih središta tadašnje Jugoslavije pa tako i u Šibeniku, ali su čimbenici lokalne tradicije uvjetovali modifikaciju standardnog oblika uređenja.

Razvojem turizma 50-ih godina 20. stoljeća, primorska mjesta počela su se uređivati nasadima, ali je ruralni izgled naselja bio prisutan desetljećima (Latin, 2005, 87). Podizanje novih nasada obavlja se bez naročitog plana. Mjesta u zaleđu također se uređuju, ali znatno sporije.

RAZVOJ „OZELENJIVANJA“, VRTLARSTVA I KRAJOBRAZNOG UREĐENJA ŠIBENIKA U RAZDOBLJU 1945.-1970. GODINE

Parkovna dendroflora Šibensko-kninske županije u tom vremenskom razdoblju nije bila raznolika. Njena zastupljenost u parkovnim i vrtnim prostorima te u sustavu gradskih javnih nasada je u svakom slučaju uzročno-posljedična veza različitih čimbenika. Društvena previranja s prijelaza iz socijalističkog u demokratsko društvo ostavila su niz tragova i na tom polju. Tako su se, primjerice, u tadašnjem poslijeratnom razdoblju iza 1950-ih godina koristile tek poneke autohtone i alohtone vrste koje su se uzgajale, tj. proizvodile u susjednim općinskim rasadnicima.

Općinski rasadnici¹ u tadašnjem vremenu samoupravljanja nisu dobivali sadni materijal za daljnje razmnožavanje izvan lokalne sredine te su se uglavnom snalazili na različite načine. Poslijeratno vrijeme oskudice nije davalo zamah pokretanju i većem interesu za razvoj proizvodne grane ukrasnog bilja, koja je nedvojbeno bila glavni oslonac u uređenju gradskih nasada i pošumljavanju općina i gradova. Stručno osoblje kao kamen temeljac u tom razdoblju bio je nedostatan, a onaj postojeći nedovoljno educiran.

Šumski rasadnik na Šubićevcu bio je pogodniji za jednogodišnje sadnice, a onaj u Donjem polju za proizvodnju stablašica za drvorede i parkove, kao i za podloge. Također su postojali i znatno manji rasadnici u Skradinu i Vodicama koji služe za opskrbljivanje privatnika, 23 lugarska centra kao i 4-5 sjedišta čuvara kultura i to u: Gorišu, Ždrapnju, Varivodama i Raslini. Godine 1947. izvršena je inventarizacija šuma. Cilj je bio podići drvorede i parkove, rasporediti drvorede uz turističku cestu te ih zasaditi tijekom 2-3 godine, a

1 Daši, Zbirka Šumarstvo, dalje ZŠ: „Odjel poljoprivrede i šumarstva Narodni odbor (N. O.) Šibenik, prijedlog radova obnove krša u jesen 1945. Biljke alepskog bora iz rasadnika na Šubićevcu bit će korištene za popunjavanje parka, Šubićevac. U Kninu će se iz rasadnika posaditi bagrem oko Unske i Ličke pruge.“

Slika 1: Gradska poljana u Šibeniku 50-ih godina 20. stoljeća (izvor/source: Šibenski list)

drvorede uz ostale ceste kroz 4-5 godina. U arhivskim spisima se naglašava da rasadničku proizvodnju treba povećati, osobito onu dendroloških vrsta (parkovnih i šumsko-voćnih vrsta).²

Rasadnik Svetina osnovan je 1905. godine u Skradinu radi pošumljavanja rijeke Krke i bujičnog područja. Veličine je oko 4000 m², djelomično terasaste forme s tri bunara koji nikada ne presušuju. Rasadnik je zatvoren 1937. godine, a u dokumentu iz 1945. godine spominje se njegova ponovna revitalizacija s tim da bi poslove održavanja obavljali lugari.³

Uloga Šumarije u razdoblju poslije 1945. godine

Uloga šibenske šumarije primarno je bila melioracija krša i pošumljavanje šumskih područja. Ona je obavljala funkciju nadzora i gospodarenje nad svim šumskim površinama na području grada i kotara Šibenik. Šumarija je u vrijeme osnutka bila smještena u Narodnom odboru (N. O.) grada, dok se nije izgradila upravna zgrada s popratnim građevinama na Šubićevcu. Od 1946.-1952. godine pošumljeno je 680 ha državne površine (Anonymous, 1952b, 2).

U tadašnje vrijeme nije se odveć pridavalo važnosti krajobraznom oblikovanju u sklopu krajobrazne slike grada, već se radilo o gradskom neformalnom „ozele-njivanju.“⁴

2 Daši, ZŠ, Šumarija Šibenik, 9.6.1954. godine.

3 Daši, ZŠ, Odjel poljoprivrede i šumarstva Šibenik, 1945, O. Bezbradica.

4 Vujičić, 2014, Praksa pejzažnog projektovanja u Srbiji, prezentacija stručni međunarodni skup: Krajobraz-krajina-pejzaž, 2014. Slični su trendovi u uređenju i oblikovanju karakteristični i za Beograd.

5 Daši, ZŠ: „Narodna republika Hrvatska (NRH), Poljoprivredni odsjek 31.1.1947, Predmet: Proljetni pošumljivački radovi Sve škole moraju napisati jednu školsku zadaću u roku od 11.2-23.2.1947 sa jedinstvenim naslovom zašto pošumljavamo krš? Sve škole održat će jedno skupno predavanje o važnosti pošumljavanja. Na satovima iz prirodopisa u vremenu od 11.2-23.2 treba učenicima ukazivati na važnost pošumljavanja. Na predijelu Šubićevac počet će se s kopanjem jama 3.2.1947. godine. Ovaj će rad izvoditi mladež za vrijeme zimskih praznika. Nalaže se i Tvornici elektroda i ferolegura (TEF-u) da u svoj plan za 1955. godinu uvrsti izvršenje pošumljavanja Smričnjaka.“ (Šumarija Šibenik: pošumljavanje užeg i šireg područja.)

6 Daši, ZŠ, Šumarija Šibenik, 9.6.1954.

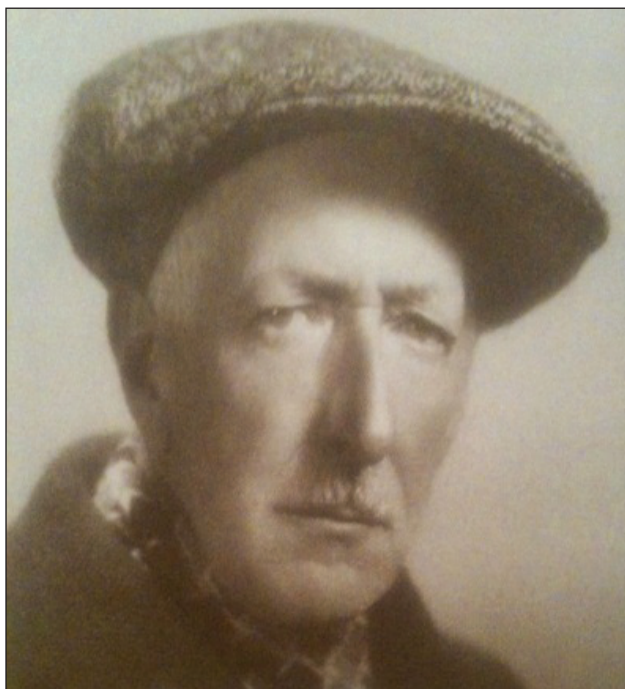

Slika 2: Gradska poljana u Šibeniku 2015. godine (izvor/source: Dorbić, 2015)

Ipak se do 1950. godine proces pošumljavanja šibenskog područja pomalo ustalio.⁵ Pošumljavanje se izvodilo na nekoliko radilišta s malim površinama. Pokazalo se da te male površine nisu imale nekog naročito uspjeha u lugarskom nadziranju zbog rascjepkosti, te su prije ili kasnije bivale zapuštene. Imajući u vidu navedeno, u šumarstvu se planiraju i rade tzv. gospodarske osnove, koje traju 20 i više godina, u cilju dugoročnog planiranja.

Tako je utvrđen niz predjela za sadnju. Od sliva rijeke Krke i južnije mogu se koristiti: *Pinus halepensis* Miller.-alepski bor, *Cupressus sempervirens* L.-čempres, *Prunus mahaleb* L.-rašeljka, *Fraxinus ornus* L.-crni jasek, *Amygdalis communis* L.-bajam i dr. Prioritete za pošumljavanje imaju predjeli, koji zaštićuju od štetnog djelovanja bujica i vjetrova. Pošumljavaju se i turističke građevine. Turističke primorske građevine ne mogu se ni danas brže pošumljavati s obzirom na oskudnost radne snage. U pogledu šumskih vrsta prevladavaju: *Pinus halepensis* Miller.-alepski bor, *Cupressus sempervirens* L.-čempres, *Robinia pseudoacacia* L.-bagrem, *Fraxinus* sp.-jasek te *Ulmus* sp.-brijest koje treba saditi na krševitijim terenima, dok šumsko-poljoprivredne vrste kao npr. *Amygdalis communis* L.-bajame, *Prunus mahaleb* L.-rašeljke, *Juglans regia* L.-orahe i *Olea europaea* L.-masline treba saditi na nešto povoljnijim površinama bogatijeg tla.⁶

U regionalnom prostornom planu obalnog pojasa Općine Šibenik iz siječnja 1967. godine mogu se pro-

Slika 3: Ante Frua (izvor/source: Šibenik)

naći zanimljivi podaci o primjeni autohtonih drvenastih vrsta u krajobrazu. Nadalje, za maslinu (*Olea europaea* L.) se ističe da je ona najdominantnija poljoprivredna kultura na cijelom primorskom dijelu Jadrana.

Pioniri šibenskog pošumljavanja

Najistaknutiji i najstariji član društva „Šubičevac“ bio je Ante Frua. Rođen je 1889. godine, a potječe iz

talijanskog grada Padove. Frua je poslovno surađivao sa Šimom Grubišićem-Rovilom, koji je 1912. godine osnovao Društvo Šubičevac, s ciljem očuvanja gradske „hortikulture“. Grubišić-Rovilo bavio se pošumljavanjem „brina“ oko Skradinskog buka, Kanala sv. Ante i Martinske. Frua je s Grubišićem-Rovilom započeo s realizacijom projekta gradskog kupališta Jadrija. Anonimni autor za Fruu tvrdi: „Frua je bio društveno-odgovorni entuzijast, a Rovilo zaljubljenik u prirodu, čovjek koji brine o prirodi i baštini, sadi i njeguje šume, uređuje staze, perivoje i vidikovce te potiče kulturu i umjetnost Šibenika.“ Osnovao je planinarsko društvo Kamenar čiji je bio član, predsjednik i tajnik do kraja života. Do drugog svjetskog rata uređio je staze, šumu i vidikovac oko Tvrđave Sv. Mihovila, a nakon rata se posvetio Vidilici, šibenskim tvrđavama te park-šumi Šubičevac (Anonymous, 2011, 48 i 49).

Među ostalim pionirima u pošumljavanju Šubičevca ističu se: Bruno Ungaro, Đuro Veleglavac, ing. Mate Huljev, Mate-Jakarin Kovač itd. Za njihov trud i rad se navodi: „Njihovo djelo raste, zeleni se, uljepšava život. A koliko je građana koji ne vide, ili vide ali ne umiju cijeniti tu ljepotu što raste i ljepotu djela tih ljudi.“ Inicijativom društva „Šubičevac“, 1954. godine uz pomoć gradske općine, postavilo se u velikoj jami na putu za Vidilicu spomen ploču pok. Ivi Jadronji, dugogodišnjem članu ovog društva, koji je mnogo uradio na uređenju Šubičevca (Anonymous, 1954b, 7).

Gradska općina Šibenik, 1954. godine donosi odluku kojom se zabranjuje ispaša koza na Šubičevcu. Postavljen je i čuvar za područja od gradskog predjela Crnice do Rokić Drage. Zbog jake zime i neimaštine građani su otuđivali drvlje iz obližnjih gradskih šuma. Opasnost za urbane šume su i djeca. Tako se navodi da „na tvrđavi Sv. Ivana zidovi nisu zapreka da se uđe unutra i da se kao inat sve ruši, a već je u tri navrata i brava bila obija-

Tablica 1: Pošumljavanje i melioracije na području Kotara Šibenik

Općina	Pošumljeno ha	Meliorirano ha	Zasadnih Rasadnika u ha
Primošten	-	-	-
Rogoznica	-	-	-
Zlarin	-	-	-
Šibenik vanjski	185	-	-
Skradin	52	100	0,12
Tisno	-	-	-
Vodice	6	-	-
Kotar ukupno	280	100	0,12
Šibenik grad	-	-	0,40
Ukupno	280	100	0,16

Izvor/Source: Statistički pregled Kotara Šibenik, 1953, 34.

Slika 4: Promidžbeni letak tvrtke Rad iz Šibenika (izvor/source: Daši)

Slika 5: Pripremni radovi na gradskom Stadionu iz 1949. godine (Daši) (izvor/source: Daši)

na.“ Autor članka se pita da li roditelji i njihovi nastavnici mogu utjecati na djecu, a i svi građani riječima ili drugim mjerama (Anonymous, 1954d, 7), kao npr. povećanom podukom o čuvanju i zaštiti gradskog krajobraza.

U poslijeratnim godinama park Šubićevac bio je zanemaren. Mini zoološki vrt slabo je održavan. Neke životinje su bile, nažalost, ubijene ili ukradene, kao npr. pelikani. Ostali su samo paunovi. Dječje igralište je ostalo nedovršeno, a potom je srušeno. Putevi su također bili neizgrađeni. Međutim, 1967. godine počelo se s uređenjem vidilice, postavljanjem ograda i puteva. Za taj je posao Šumsko gospodarstvo utrošilo oko 20.000,00 tadašnjih novih dinara. Kamenu ogradu je dizajnirao arhitekt Dinko Vesanović. Predlagala se izrada umjetnog jezera za labudove u udolini brežuljka. Ta „zeleni zona“, kako se ističe, trebala bi i dalje biti namijenjena prvenstveno za rekreacijsku namjenu (Čelar, 1967, 3).

RAZVOJ POŠUMLJAVANJA I KRAJOBRAZNOG UREĐENJA ŠIBENIKA OD 1954. DO 1970. GODINE

U tom razdoblju intenzivno se obavljalo urbano pošumljavanje, a kao primjer za to je pošumljavanje na području Jadrice tijekom 1954. godine: „U nedjelju je oko stotinu članova Socijalističkog saveza sudjelovalo na pošumljavanju predjela u blizini kupališta na Jadrini. Tom prilikom iskopano je preko tisuću jama. Pošumljavanje je predvodio ing. Milan Lalić (Anonymous, 1954c, 5).“

Na gradskom području sve se više gradi, a time rastu i površine pod nasadima (Tablica 1): U arhivskoj građi iz 1952. godine nalazi se informacija gdje bi se trebalo posvetiti više pažnje o nasadima na predjelu Građe. Potrebno je bilo uređenje gradskih nasada od bolnice do Mandalinskog puta, a za čije održavanje je trebalo osigurati barem dva čuvara (Anonymous, 1952a, 3).

U predjelu Mandalina 1954. godine Narodni odbor gradske općine odlučio je urediti glavnu ulicu.

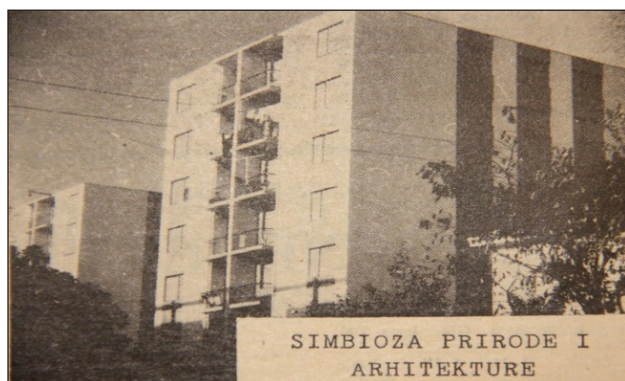
Pripremni radovi su već započeli. Isto tako u tijeku su radovi na uređenju jednog parka, kao i na izgradnji javnog zahoda (Anonymous, 1954a, 3).

Rad na planiranju u okvirima gradske aglomeracije Šibenika ima relativno dugu povijest i njegov početak datira još iz 1947. godine, kada je izrađen Direktivni regionalni plan koji je poslužio kao osnova za početak rada na prvom Generalnom urbanističkom planu grada 1954. godine (Anonymous, 1983).

U Šibenskom listu iz 1956. godine, nalazi se članak u kojem se navodi da Zagreb i Beograd imaju 4 m² zelenih površina po stanovniku, Prag 5 m², Beč 7 m², a neki gradovi sjevernih europskih zemalja preko 20 m², dok Šibenik s pošumljenom okolicom oko 1 m² zelenila po stanovniku (Huljev, 1956, 4).

Godine 1957. radi se na izgradnji triju stambenih zgrada, dvokatnice i trokatnica s 32 stana- „Baldekin komanda mornarice“, Dječji park s igralištem na mjestu stare ribarnice, „Zelenilo“ kod novih zgrada u istočnom dijelu Šibenika (Čelar, 1957, 7).

Da bi se stalo na kraj vandalizmu (gaženju, čupanju i sl.), tvrtka „Zelenilo“ 1964. godine uvodi stražu za čuvanje gradskog parka, obale i nasada na Baldekinu, gdje su izgrađeni novi cvjetnjaci. Također, ta tvrtka uz pomoć općinske uprave ulaže, za tadašnje vrijeme poprilična, sredstva u proširenje novih pejzažnih površina u gradu. U gradskom parku je postavljeno 80 klupa, posađeno je različito cvijeće, uređene su staze i sl. Na Baldekinu je uređen novi park na površini oko 3 tisuće kvadratnih metara tako da se pod gradom nalazi ukupno oko 25 tisuća kvadratnih metara zemljišta, a podizati će se i novi nasadi u sklopu Stambenog naselja Mažurica. Za proširenje i obnovu nasada investirano je oko 24 milijuna dinara. Tvrtka „Zelenilo“ je također vršila prijevoz kupaca i gostiju do kupališta na Jadrini (Čelar, 1964, 5). Šibenik je 1965. godine imao 24,578 m² zelenila po stanovniku. Ta brojka je zadovoljavajuća, jer je grad Šibenik u to vri-

Slika 6: Stambeno Naselje na Baldekinu (izvor/source: Šibenski lista)

jeme imao oko 30.000 stanovnika. Podizanje pejzažnih površina raste iz godine u godinu. 1964. godine zasnovano je novih 3.500 m² različitih nasada i podignut je perivoj uz položeni neboder na Baldekinu. Podignuto je 7.000 m² nasada oko Stambenog naselja Mažurice. Zanimljivo je istaknuti ondašnja promišljanja o izboru biljnih vrsta gdje se iznosi zanimljiva činjenica da 90 % biljnog materijala treba biti autohtona flora, a ostatak odabrane egzotične i alohtone vrste. Za travnjake se navodi da ih je potrebno smanjiti na minimum i zamijeniti s upotrebom aromatičnog bilja. U tom pravcu se pokušavalo usmjeriti projektante prilikom oblikovanja, te rasadničku proizvodnju za proizvodnjom željenog bilja. Tvrtku „Zelenilo“ održavanje „gradskih parkova“ tada košta od 1000-1200 dinara po m². Na svim poslovima uređenja, podizanja i čuvanja gradskih nasada „Zelenilo“ je tada zapošljavalo 19 osoba (Anonymus, 1965, 3).

Navode se i podaci da se iz godine u godinu smanjuju sredstva za održavanje gradskih nasada: 1965. god je obrađivano 23,471 m², 1966. god 30,879 m², 1967. god 30,879 m². Sve površine gradskih nasada su se dijelile po načinu i intenzitetu obrade na 2 klase, a također se daju kalkulatивно drvoredi i pješačke staze (Anonymus, 1965, 3).

Razvoj vrtlarstva i krajobraznog uređenja Šibenika u razdoblju 1970.-1985. godine

I u tom vremenskom razdoblju uvelike se podižu novi stambeni blokovi, a samim time i javni nasadi. Održavanje gradskih nasada obavlja tvrtka „Kras“, unutar koje navedene poslove obavlja tvrtka „Zelenila“ iz Šibenika. Zelenilo ima prvenstveno ekološku namjenu.

„Kras“-Šumsko turističko poduzeće Šibenik, početkom 1970-ih godina u internim izvještajima pretpostavlja da ima oko 6 ha zasnovanih površina pod javnim

Slika 7: Stambeno Naselje na Baldekinu 2015. godine⁷ (izvor/source: Dorbić, 2015)

nasadima, od toga ih 4 održava tvrtka „Kras“ na osnovu ugovora s općinskom upravom koja osigurava za tu svrhu novčana sredstva.

Ove površine su podijeljene u dvije kategorije. U I. kategoriju su svrstane sve površine u starom dijelu grada i na obali, u drugu kategoriju ostale površine u novijim predjelima grada. Razlike u kategorijama se sastoje u intenzitetu obrade. Zelene površine koje održava, posebno one I. kategorije, imaju dobar izgled, iako su i one na pojedinim mjestima izložene stalnom oštećivanju i uništavanju. Međutim ako gledamo grad kao cjelinu, onda se mogu staviti mnoge primjedbe na njihov izgled. U ovom osvrtu razmotreno je:

- Problem održavanja zelenih površina koje su izložene stalnom oštećivanju zbog nesavjesnosti građana, omladine, djece i radne organizacije.
- Zelene površine koje iz urbanih razloga to više ne mogu biti, pa im treba mijenjati namjenu ili ih reducirati.
- Zelene površine o kojima bi se trebali brinuti drugi.
- Problem organizacije čuvarske službe.⁸

Pojedine radne aktivnosti komunalne tvrtke „Zelenilo“ iz Šibenika koja je u određenim vremenskim razdobljima djelovala samostalno ili u grupaciji sa sličnim komunalnim tvrtkama mogu se opisati i pomoću biografija njenih djelatnika.

U šibenskom „Komunalcu“, potom „Zelenilu“ tijekom navedenog vremenskog razdoblja radio je vrtlar predradnik Jovan Čalić. Godine 1948. Čalić je završio srednju poljoprivrednu školu u Poreču, smjer voćarsko vinogradarski. Nakon školovanja zaposlio se u ondašnjem poljoprivrednom kombinatu u Benkovcu. Tamo se bavio sa svim segmentima poljoprivredne proizvodnje. Potom odlazi na odsluženje vojnog roka. Poslije vojske

⁷ Nasadi i pejzažne površine nisu ispravno oblikovane i održavane.

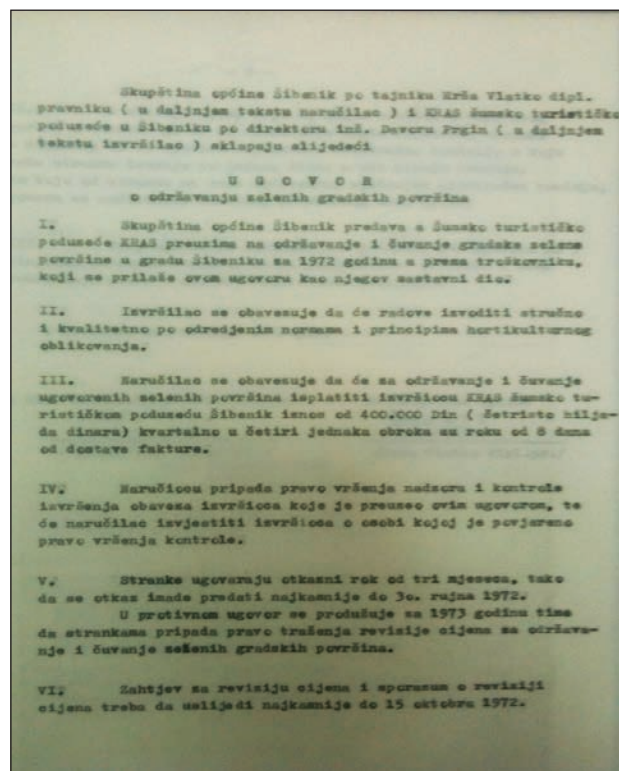
⁸ Troškovnik za održavanje zelenih površina u gradu Šibeniku za 1972. godinu.

je radio u Istri, a potom u komunalnom poduzeću Kras. U Tvornici lakih metala (TLM) na Ražinama radio je na poslovima sadnje nasada na prilazu tvornici i oko proizvodnih hala. Nakon poslova sadnje bio je premješten u Šibenski rasadnik. On je tada bio direktor komunalne tvrtke koja se bavila uređenjem gradskih nasada i uzgojem ukrasnog bilja. Pokrenuo je i inicijativu za otvaranje cvjećarne. Tvrtka je tada brojala više od 20 zaposlenika. Biljni materijal za rasadnik i gradske nasade uvezio se iz Splita. Sredinom 1960-tih godina Čalić je direktorsko mjesto u rasadniku prepustio građevinskom tehničaru Tonku Marotiju. Osim proizvodnje sadnog materijala u rasadniku vodio je i grupu vrtlara za uređenje gradskih nasada. Nasadi su podignuti u različitim dijelovima grada: predjel Mažurice, površine na Šubićevcu, ležećem neboderu na Baldekinu itd. Godine 1969. Čalić je nastupio tvrtku „Zelenila“ i prešao raditi u „Dubrovački vrtlar“. Čalić je dobro poznao teoriju i praksu vrtlarske struke.

Čalić je jedno vrijeme bio bez posla, a kako je ostvarivao poslovnu suradnju sa tadašnjom dubrovačkom komunalnom tvrtkom „Vrtlar“, direktor te ustanove ponudio je Čaliću prijedlog za otvaranje rasadnika na Biocima u Šibeniku. Taj rasadnik se nalazio nasuprot sadašnje Robne kuće na Vidicima na mjestu sadašnjeg dječjeg igrališta. Još su uvijek vidljivi ostaci njegovog rasadnika u vidu preostale šume od borova (*Pinus* sp.), čempresa (*Cupressus sempervirens* L.) i himalajskog cedra (*Cedrus deodara* (Roxb.) G. Don). Rasadnik je bio podijeljen na razdjele prema uzgojnoj namjeni. Crnogorične i neke listopadne vrste je proizvodio iz sjemena, a ostalo drveće i grmlje iz reznica. Budući da je u to vrijeme bila manja ponuda ukrasnog bilja snalazio se na različite načine. Nešto bi naručivao iz Slovenije, tvrtke „Zelenila“ itd. U većini slučajeva nije bio zadovoljan s kvalitetom naručenog sjemenskog materijala. U rasadniku koji je bio pod dubrovačkim „Vrtlarom“ imao je tri zaposlenika, a Dubrovčani su dolazili raditi tijekom ljeta kao sezonski radnici.

Čalić je bio redovni sudionik tadašnjih vrtlarskih izložbi u Zagrebu i Splitu. Dobivao je i nagrade za svoj trud oko uzgoja autohtonih ukrasnih vrsta. U tadašnje vrijeme bila je rijetkost uzgojiti planiku (*Arbutus unedo* L.) kao lončanicu tj. uspješno ju prenijeti iz prirode u lonac. Čalić je izvrsno poznao vrtlarsku struku. Shvaćao je važnost uzgoja i primjene naših autohtonih vrsta bilja.

Sredinom 1970-tih godina u tvrtku „Zelenila“ je primljen diplomirani inženjer šumarstva Ante Dunkić, koji je rođen 1938. godine u Šibeniku. Završio je poljoprivredno-šumarski fakultet i to biološki odsjek Šumarskog odjela. Prvi posao je obavljao kao Šumarski inženjer u mjestu Srb u Lici. Nakon toga je počeo raditi u „Zelenilu“. Bio je direktor, projektant zelenih površina i nadzorni inženjer sve do mirovljenja. Dunkić navodi da tada

Slika 8: Ugovor o održavanju zelenih površina iz 1968. godine⁹ (izvor/source: Tvrtka „Zelenilo“)

nije bila normirana potrebna količina pejzažnih površina u postocima uz nove zgrade. Inženjer građevine Drago Šantić je bio komunalni nadzornik za pejzažne površine i parkove. Ante Dunkić ističe: „Političari padaju ako nema čistoće i ako je zelenilo u gradu neodržavano. Šibensko zelenilo je 70-ih, 80-ih i 90-ih godina zaista bilo na marginama gradskog proračuna.“ Uvijek su se nasadi podizali prema raspoloživim sredstvima. Problematično je bilo i buduće održavanje te njega. Neprikladna su bila i stabla brijesta kojima bi se korijenje jače razvijalo kad bi se potkresivala krošnja. Godine 1955. je uređena nova tržnica u Šibeniku te je istodobno posaden i drvored koštela kojeg je projektirao krajobrazni arhitekt Dragutin Kiš. Stara glicinija je posadena na Trgu Medulić nakon Drugog svjetskog rata.

Početak 80-ih godina 20. stoljeća u rasadniku gradske tvrtke „Zelenilo“ radile su tri djelatnice i poslovoda Ana Burić, poljoprivredni tehničar cvjećarskog smjera. Tada je tvrtka Zelenilo raspolagala s dva mala rasadnika, drvenom kućicom i prostorom za vanjsko bilje. Ukrasno bilje su nabavljali iz obližnjih vrtlarija, kao što je splitski „Jadro“, Institut za Jadranske kulture i melioraciju krša, splitski „Parkovi i nasadi“ i dr. Tada su bilje uglavnom razmnožavali za vlastite potrebe, budući da je tvrtka održavala gradske pejzažne površine. U ondaš-

9 Zelenila, komunalna ustanova za hortikulturu. Br. 66/68, Program rada na održavanju parkova iz 1968. godine.

nje vrijeme se koristilo više sezonskog jednogodišnjeg i dvogodišnjeg cvijeća, koje je sada zamijenjeno travnjacima i aromatičnim pokrivačima. Od ukrasnog bilja sjemenom su razmnožavali oleander (*Nerium oleander* L.), lovor (*Laurus nobilis* L.) i različite sezonske cvjetnice. Reznicama su razmnožavali: lovor višnju (*Prunus laurocerasus* L.), lavandu (*Lavandula angustifolia* Mill.), ružmarin (*Rosmarinus officinalis* L.), santolinu (*Santolina chamaecyparissus* L.), vatreni trn (*Pyracantha coccinea* M. Roem.), bršljan (*Hedera helix* L.) i dr. Izbor bilja u ponudi je bio daleko manji nego sada, a i cijene su mu bile veće. U tadašnjoj ponudi nije bilo: četkovca (*Callistemon citrinus* L.), grevileje (*Grevillea* sp.), feijoe (*Feijoa sellowiana* Berg.), fotinije (*Photinia serrulata* (Desf.) Kalkman.), aukube (*Aucuba japonica* Thunb.), patuljaste pitospore (*Pittosporum tobira nana* Thunb. ex Murray W. T. Aiton.) itd. U rasadniku su imali mali broj poljoprivrednih strojeva i uređaja. Tadašnji odnos djelatnika i zaposlenika u odnosu prema radu bio je daleko fleksibilniji nego u sadašnje vrijeme. Tvrtkom je rukovodio dipl. ing. šumarstva Ante Dunkić.

U ono vrijeme se u „Zelenilu“ isticao i poljoprivredni tehničar Ivan Lopatni, koji je završio srednju poljoprivrednu školu u Vinici kod Varaždina. Imao je smisla za oblikovanje „aridnih“ vrtova s mediteranskim biljem. Posjedovao je privatnu zbirku patuljastog drveća Bonsai. Grupu za održavanje pejzažnih površina u tadašnje vrijeme, prema riječima gđe. Ane Burić, činilo je 20-tak osoba.¹⁰

U generalnom urbanističkom planu Šibenika iz 1983. godine ističe se važnost meliorativnih radova i pošumljavanje kao inventara turističke izgradnje. Navodi se da u zonu aktivne rekreacije spadaju:

a) Rekreativne površine unutar stambenih zona u koje su uključena igrališta za djecu i stanovnike sa svom potrebnom opremom i ozelenjene površine sa 7,0 m²/stanovniku

(46,9-53,9 ha).

b) U zonu pasivne rekreacije spadaju i veći šumski sklopovi i pojedini prirodni rezervati pogodni za izletišta, šetnje i sl. Smješteni su na periferijama i velikih su površina.

(201,0-231,0 ha).

c) Gradski parkovi, šetališta i okoliš značajnih javnih zgrada su posebno uređene površine koje su sastavni dio prostorne strukture grada s osnovnom funkcijom poticanja okupljanja ljudi i njihovog boravljenja u vanj-

skim prostorima. Potrebe se računaju na temelju normativa od 4,0 m²/stanovniku.

(26,8-30,8 ha).¹¹

Usporedimo Šibenik sa Zagrebom, gdje je do 1966. godine održavanje pejzažnih površina bilo povjereno nekolicini komunalnih tvrtki, što se nije pokazalo idealnim rješenjem iz razloga što su pejzažne površine bile nejednoliko održavane. Od 1966. godine održavanje pejzažnih površina povjereno je tvrtki „Flora“. U to vrijeme grad Zagreb je imao 67,6 ha pejzažnih površina. Deset godina kasnije pejzažne površine zauzimale su 289 ha (Novak, 1980, 43).

Razvoj okolnih turističkih mjesta, danas općina ili gradova u Šibensko-kninske županije započeo je 70-tih godina 20. stoljeća.

U izvješću Ugostiteljsko trgovačke komore iz Šibenika se navodi:

Čistoća grada nije na zavidnoj visini. Poduzeće koje obavlja ovaj posao suočava se sa nizom objektivnih i subjektivnih poteškoća. Održavanje zelenih površina trpi od istih problema. Tu je potrebna veća suradnja svih građana i organizirane akcije. Naše društvo treba da nađe svoje mjesto baš u tim organiziranim akcijama, kao na primjer:

- Tjedan za obnovu i održavanje zelenih površina
- Organizirana sadnja sadnica putem omladine
- Mjesec čistoće itd.

Ove akcije treba organizirati i u njima sudjelovati kroz uključivanje svoga članstva, davanjem nagrada omladini koja se istakne na tom poslu i slično.¹²

Krajem 60-ih i početkom 70-ih godina 20. stoljeća sa jačanjem industrijalizacije raste i veći interes za intenzivniji uzgoj ukrasnog bilja.¹³ Tadašnji Jugoslavenski socijalistički sustav omogućavao je građanima bolji kontakt sa svijetom u odnosu na istočno-sovjetski politički režim. U tom razdoblju počinje veća primjena alohtonih i egzotičnih biljnih vrsta u parkovima i vrtovima. Građanstvo je imalo puno više vremena za kulturu vrtlarstva nego danas. Neadekvatna sadnja u potpunosti je prisutna kod stambenih blokova u Kninu i Drnišu. Tamo su blokovska naselja isključivo neplanski sađena raslinjem. U oblikovnom smislu nije postignut sklad zbog nepostojanja planske regulative i izostanka oblikovanja prostora.

Socijalističko doba je značajno utjecalo na krajobraznu sliku dalmatinskog grada pa tako i Šibenika.¹⁴

10 Prema navodima gđe. Burić, izdvajamo neke od djelatnika (radnika) „Zelenila“: „Gđa. Janja Pivac, Vinka Milutin, Ive Gulin, Ivan Lopatni, Tereza Lokas, Oršula Matoškin, Jakica Paić, Marija Marčić, Rade Računica i dr“. Navedena skupina radnika je održavala sve gradske pejzažne površine te sudjelovala u zasnivanju novih ispred novosagrađenih zgrada.

11 Daši, Fond zbirka statistike i tiskovine: Generalni urbanistički plana Šibenika iz 1983. godine., str. 91-93.

12 Zbirka Ugostiteljsko trgovačka komora 1952-1970; kutija 43, dalje Zutk: Izvršenje ciljeva i zadataka turističkog društva Šibenik, 1975.

13 Hortikultura (3-4/91 str. 49): 60-ih godina 19. st. Cvjećarstvo je u Francuskoj (Var) doživjelo veliki procvat.

14 Zbirka Turizam i ugostiteljstvo 1966.-1974. Informacija o rezultatima provedene ankete među turistima u sezoni 1971. Materijali provedene ankete među turistima ukazuju na dobre strane kao i na nedostatke koji su pratili turistički promet pojedinog turističkog mjesta i mišljenja smo da oni mogu vrlo dobro poslužiti za provođenje smišljenih i organiziranih priprema za predstojeću turističku sezonu. U skladu sa time potrebno je da svi privredni i neprivredni faktori koji na bilo koji način učestvuju u turističkom prometu u svojim okvirima

Slika 9: Šibenska obala 1980-tih¹⁵ (izvor/source: Šibenski list)

Slika 11: Stambeno naselje Vidici 2015.¹⁶ (izvor/source: Dorbić, 2015)

Ne uočava se napredak u boljem izboru vrsta, osobito u uređenju travnjaka kojih je ionako bilo premalo. Nije se pridonosilo njihovom uređenju, zaštiti i prihrani. Automatsko navodnjavanje nije bilo u uporabi; zbog nedostatka tehnike, vrtlari su navedene površine morali manualno zalijevati, što je poprilično teško i riskantno, posebice za one u postupku zasnivanja. Ulični drvoredi su tada bili neuredno oblikovani. Novoposađeni nasadi bili su monotoni i nisu bili privlačni.

Stoga u to vrijeme nije bio rijedak slučaj da problematiku vezanu za interakciju tla i biljke rješavaju samostalno neke druge struke što zbog nedovoljnog pozna-

rasprave o ovim materijalima i o mjerama za koje će poduzeti da bi se nedostaci otklonili ili sveli na minimum. Posebnu brigu trebalo bi posvetiti higijeni i čistoci turističkih mjesta, javnih plaža i izletničkih punktova te čuvanju šuma i zelenih površina od požara. Tu bi se trebalo više nego do sada osjetiti aktivnost turističkih društava, a naročito kada govorimo o problemima šire infrastrukture u koju grupu spadaju i javne plaže."

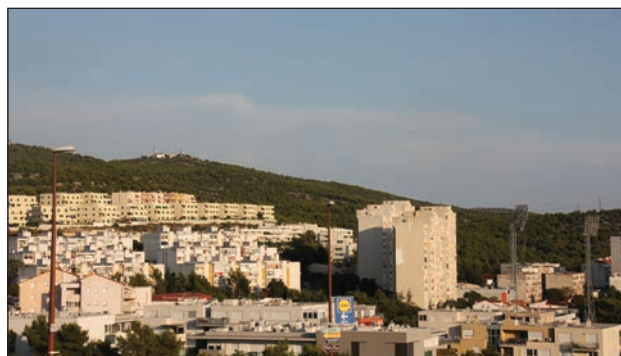
15 Anonymous (1980a): Šibenski list, Glasilo socijalističkog saveza radnog naroda općine Šibenik, XIX.

16 Građevine i nasadi su ostali nepromijenjeni.

17 Središnji i istočni dio naselja je zadržao prvotnu formu.

Slika 10: Šibenska obala 2013. godine (izvor/source: Dorbić, 2013)

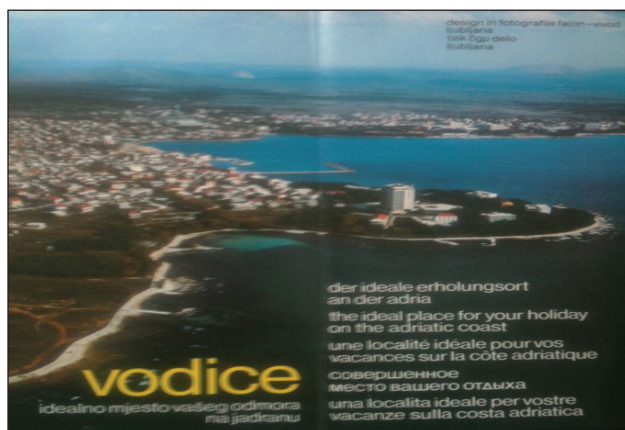

Slika 12: Stambeno naselje Šubićevac 2015.¹⁷ (izvor/source: Dorbić, 2015)

vanja problema ostavlja posljedice na terenu. Urbano drveće izloženo je nizu biotičkih i abiotičkih čimbenika koji utječu na njihovo zdravstveno stanje (Matošević, 2004; Diminić, Hrašovec, 2005).

Cvjetne gredice nisu bile oblikovane po pravilima struke-bile su bez prepoznavanja cvjetne kompozicije te loših kolorističkih karakteristika. Slična problematika je prisutna i u gradu Mostaru (Arar, 2003, 196). Često se sadi manji broj biljaka po m² pa gredice izgledaju neskladne i neprimjerene (Arar, 2003, 205). Najblaže rečeno gradskim se nasadima nije odveć pridavalo pažnje.

Nije se vodilo brige o karakteristikama posadenih vrsta. Tako su drvoredi brijestova (*Ulmus* sp.) na šibenskoj poljani korijenjem podizali cestovni asfalt, ili kao

Slika 13: Promidžbeni letak Vodica s početka 1970-ih. Podina (izvor/source: Daši)

u Kninskoj glavnoj ulici drvored lipa (*Tilia* sp.), koji je 2013. godine zamijenjen s koštelama (*Celtis australis* L.) i lipama (*Tilia* sp.) u špaliru.¹⁸ Na gradskoj šibenskoj obali su tada zasadene kaline, što nikako ne odgovara ambijentu starog grada i morske ekološke matrice. Linijski nasadi u ovom slučaju trebaju odisati ne samo estetikom, već i autentičnošću. Gradski perivoj Roberta Visianija bio je prepušten neadekvatnom održavanju, zbog čega je djelovao neuredno. Prednjači uporaba dendroloških vrsta nad cvjetnim u gradskim pejzažnim površinama što se može povezati s tradicijom utjecaja ranije austrijske uprave. Godine 1997. perivoj je u cijelosti posječen i nakon toga obnovljen prema približnom povijesnom izgledu. (Sironić, Sironić, Mornar, 2008, 139).¹⁹

U to doba veća je uporaba neadekvatnih alohtonih nemediterranskih vrsta. Uočljiva je uporaba drveća i grmlja za kontinent. Također one ne bi trebale biti prisutne ni na području Knina, koji ima submediteransku klimu.

Razvoj podizanja nasada i krajobraznog uređenja okolice Šibenika (Vodice i Primošten)

Povijest podizanja nasada u Vodicama započinje tijekom 50-ih godina 20. stoljeća, a usko je povezana s počecima organiziranog djelovanja turizma. Malobrojni su dionici iz ondašnjeg doba koji mogu vjerno opisati tadašnje stanje urbanizacije Vodica. Jedan od njih zasigurno jeste Ante Roca, diplomirani ekonomist i profesor

Slika 14: Obala u Vodicama 2015. godine (izvor/source: Dorbić, 2015)

prirodopisa. Kako Roca navodi, ozelenjavanje i vrtlarska kultura u Vodicama nastajala je spontano, kao dio lokalne tradicije. Šezdesetih godina 20. stoljeća počelo se s hotelskim turizmom u Vodicama. Godina 1955. može se označiti kao početak organiziranog bavljenja turizmom u Vodicama. Označava ju posjet tadašnjih radnica tekstilne tvrtke „Pobjeda“ koje su došle u Vodice, a spavale su u školskoj čitaonici na slamaricama. Do 1965. godine nije bilo apartmanizacije i urbane izgradnje, osim restorana „Kozara“ u vlasništvu šibenske Rivijere. Roca je tada kao 25-godišnji profesor prirodopisa i ekonomije odlučio reformirati tadašnju zadrugu. Tada je njezin predsjednik bio poljoprivredni tehničar Marko Srdarev, koji je u Vodicama uoči Prvog svjetskog rata zasadio šumu alepskog bora (*Pinus halepensis* Mill.).

Kada se radio hotel Punta, nasipao se obalni pojas gdje je kasnije podignuta sadašnja A.C.I. Marina. Poznati filmski snimatelj Šime Strikoman navodi da su u starom Gradskom vodičkom parku tijekom 1970-ih godina bile posađene ruže (*Rosa* spp.), a od stabala brijestovi (*Ulmus* sp.) i koštele (*Celtis australis* L.). Uz kuće kao i u većini ondašnjih ruralnih primorskih naselja vrt su uglavnom upotpunjavale različite vrste voćaka: smokva (*Ficus carica* L.), breskva (*Prunus persica* L.), marelica (*Prunus armeniaca* L.), maslina (*Olea europea* L.), vinova loza (*Vitis vinifera* L.) te mediteransko povrće. Sadnja palmi u Vodicama započinje krajem 1970-ih godina. U Vodicama je 1960-ih godina postojala grupa za poljepšavanje mjesta i plaža. Posađeni su tamarisi (*Tamarix* sp.) uz obalu.

Godine 1956. uređen je i park na vodičkoj poljani. Intenzivna izgradnja u Vodicama se odvijala u razdoblju 1971.-1979. 1970-tih godina. Hoteli su 1970-tih godina

18 Blažević (2013): „Od uređenja Poljane zemljanom površinom od 1852. do 1914. Godine drvoredi su bili unutar plohe poljane, a ne uz njezin rubni pravac. Od 1927. godine drvoredi i cvjetne elemente na Gradskoj Poljani uređuje privatnik Ante Zorić, šibenski cvjećar uz pomoć šibenskih vrtlara Duje Grbca i Ante Blažević-Jurišića s Gorice.“

19 Bojanić Obad Ščitaroci, Obad Ščitaroci (2004, 183): „Obnova šibenskoga perivoja pokazala je svu ozbiljnost obnove povijesnih perivoja-ne samo u smislu metodološkoga pristupa nego i kod ozbiljne investicije s potrebom osiguranja velikih svota novca. Iako je perivoj obnovljen prema povijesnoj matrici, sve je u perivoju novo. Nepotrebno su srušeni stoljetni borovi i druga stara stabla te su posađena ista nova. Uklonjeni su i svi stari arhitektonski kameni dijelovi i ugrađeni novi. Takav pristup uopće nije prihvatljiv i ne smije biti predložak za druge obnove povijesnih perivoja, osobito ako nema uporište u znanstvenom istraživanju i znanstvenoj podlozi cijeloga projekta obnove. Rezultat je takve obnove novi stari, zapravo lažni perivoj.“

Tablica 2. Hortikulturno-rekreacijski objekti na području Vodice-Srma, 1980. godine.²⁰

Područje	Naziv	Indeks	Površina (ha)
Tribunj	S.R.C Zaglave	TR1	15,80
Tribunj	Park	TR2	1,63
Tribunj	Kupališni rekreacioni lokalitet	TR3	6,25
Tribunj	Groblje	TR4	1,00
Tribunj	Park Vidikovac	TR5	2,5
Tribunj	Park	TR6	1,0
Vodice	S.R.C Bristak	VR7	23,25
Vodice	Groblje	VR8	1,62
Vodice	Kupališni rekreacijski lokalitet	VR9	8,32
	Ukupno		59,74

Izvor/Source: Skupština zajednice općina Split: Prostorni plan zajednica općine Split-osnove prostornog plana Šibenske regije, Općinski zavod za urbanizam Šibenik, 1980, 71.

ulagali u uređenje plaža, okoliša, parkova, prilaza i ulica. U tom razdoblju Vodice su još uvijek imale ruralni izgled (Latin, 2005, 87). Zaslugom Mjesnog ureda osniva se 1973. godine zasebna tvrtka „GKP-Vodice“ koja se bavi građevinskim i komunalnim poslovima za potrebe mjesta (Latin, 2005, 123).

Razvoj podizanja nasada i krajobraznog uređenja u Primoštenu

O podizanju nasada u Primoštenu govorio je ing. Josip Pažanin. Godine 1947. počelo se pošumljavati na primoštenskom poluotoku.²² U Primoštenu je tada djelovala i šibenska Šumarija, a tadašnji direktor Šumarije bio je inženjer šumarstva Mate Huljev. Na pošumljavanju Primoštena su sudjelovala i školska djeca.

Pejsažno uređenje Primoštena započelo je s razvitkom turizma. Godine 1957. u Primoštenu osnovano

Slika 15: Primošten 1970-ih godina (izvor/source: Daši)**Slika 16: Obala u Primoštenu 2015. godine²¹ (izvor/source: Dorbić, 2013)**

20 Skupština zajednice općina Split: Prostorni plan zajednica općine Split-osnove prostornog plana Šibenske regije, Općinski zavod za urbanizam Šibenik, 1980., Str 71.

21 Na obali prevladava izvorno zelenilo s početka zasnivanja nasada.

22 Inženjer poljoprivrede Josip Pažanin rođen je 1933. godine u Primoštenu. Srednju školu je pohađao u Šibeniku i Poreču. Godine 1956. je završio za tehničara voćarstva vinogradarstva i vinarstva u Porečkoj poljoprivrednoj školi. Do 1960. godine radio je u Novigradu Istarskom u dolini rijeke Mirne. U Primoštenu je djelovao godinu dana kada se zbog neslaganja s tamošnjim političarima morao povući s radnog mjesta i vratiti u Poreč. Višu poljoprivrednu školu Voćarsko-vinogradarskog i vinarskog smjera je završio 1964. godine u Poreču. Bio je na jednogodišnjem stručnom usavršavanju u Plovdivu, Republika Bugarska, na institutu „Marica“. Uveo je različite inovacije u biljnoj proizvodnji, a jedna od njih je bila i strojna berba rajčica, tada za mnoge nepojmljiva.

Slika 17: Knin, glavna ulica (izvor/source: https://www.google.hr/?gws_rd=ssl#q=knin+stare+razglednice)

Slika 18: Knin, glavna ulica 2015. godine²³ (izvor/source: Dorbić, 2015)

je Turističko društvo čiji je prvi predsjednik bio Tome Huljev. Zagrebački esperantisti su 1961. godine organizirano dolazili u njihov kamp. Zanimljivo je njihovo predvorje, tj. aleja sa zastavama odabranih zemalja. Od agronoma je u Primoštenu u razdoblju do 1970. djelovao bračni par Elezović sa Hvara. Centralni park don. Ive Šarića u Primoštenu je izgrađen 1959. godine. U tadašnje vrijeme park je bio ograđen kamenim zidom, a ispred crkvice je bio čempres (*Cupressus sempervirens* L.) i nekoliko borova (*Pinus* sp.). Godine 1975. obnovljen je ogradni zid, dok su ljuljačke ugrađene početkom 1980-ih godina. Tamarisi (*Tamarix* sp.) su u Primoštenu posađeni 1970. godine. Predsjednik tadašnje Mjesne zajednice bio je Ante Nižić koji je među ostalim bio inicijator stvaranja pejzaža mjesta. Palme su posađene 1970. godine.

Razvoj podizanja nasada i krajobraznog uređenja Knina

Ruske i ukrajinske izbjeglice, tzv. „Ruska bjelogarda“ poslije revolucije 1917. godine dale su ideju za uređenje nasada grada Knina. Sadnja je započela poslije 1920 godine. Tada je Knin bio prašnjav, neasfaltiran i nedovoljno ureden. Prvotno su se počele saditi lipe (*Tilia* sp.). Na Kninskoj tvrđavi se pak bilježi različita dendrološka vegetacija, kao što su: klen (*Acer campestre* L.), dren (*Cornus mas* L.), hrastovi (*Quercus* sp.) i sl. Platane (*Platanus* sp.) koje su zasadene u Kninu stare su više od 170 godina, a za njihovu sadnju je zaslužna engleska dobrotvorka Miss Irby koja je boravila u Kninu i široj okolici za vladavine Austro-Ugarske monarhije. Poneke platane su djelomično uništene i za vrijeme Domovinskog rata. U povijesti kninskog ozelenjivanja treba istaknuti i gđu. Novak, za koju se smatra da je bila dendrološki stručnjak. Ona je živjela u kući iza mjesne crkve sv. Ante, a umrla je prije nekoliko godina. U Komunalnom podu-

zeću iza II. Svjetskog rata radio je Stevo Stojanović, kao nadglednik i voditelj komunalnih radova. On je ispred upravne zgrade Elektre, uz cestu posadio lovor višnje (*Prunus laurocerasus* L.).

Nakon njega poslove preuzima nadglednik Milivoj Popović, dipl. ing. šum. U to se vrijeme od komunalnog poduzeća prema granici s Bosnom i Hercegovinom sadio divlji kesten (*Aesculus hippocastanum* L.). Godine 1975. Milivoj Popović dobio je zadatak uređenja tadašnje osnovne škole Narodnih heroja. Stabla nižeg rasta nabavljana su iz Zagreba. Za park je izvađeno 15 sitnolisnih lipa (*Tilia parviflora* L.) iz kamenjara u Plavnom, a vadili su ih miniranjem kamena. Od alohtonih vrsta posađenih u Kninu može se izdvojiti turkestarski brijest (*Ulmus pinnato-ramosa* L.), koji se nabavljao iz rasadnika u Sinju.

ZAKLJUČAK

Podizanje nasada i pejzažno uređenje Šibenika i okolice svoj procvat doživljava nakon Drugoga svjetskog rata. Ponajviše se radilo na pošumljavanju i ekološko-oblikovnom podizanju novih pejzažnih površina u sklopu novo-izgrađenih stambenih naselja u istočnim dijelovima grada. Tako su se u tadašnjem poslijeratnom razdoblju iza 1950-ih godina koristile tek poneke autohtone i alohtone vrste koje su se uzgajale u susjednim općinskim rasadnicima. Sustav održavanja gradskog zelenila provodila je gradska tvrtka „Zelenilo“. Pioniri šibenskog pejzažnog uređenja su također doprinijeli stvaranju urbane slike grada. Najistaknutiji i najstariji član društva „Šubičevac“ bio je gosp. Ante Frua, koji je 1921. godine započeo s realizacijom projekta kupališta Jadrija i uređenjem park-šume Šubičevac.

Na gradskom području nakon 1952. godine sve se više gradi, a time se povećavaju nove površine pod nasadima. Godine 1956. Šibenik s pošumljenom okolicom

23 Sjećajući postojećih i zasnivanje novih nasada uz središnju prometnicu u Kninu je započeta od 2011. godine.

ima oko 1 m² nasada po stanovniku, dok je 1964. godine zasnovano novih 3500 m² različitih nasada, podignut je perivoj uz položeni neboder na Baldekinu itd. I u tom vremenskom razdoblju uvelike se podižu novi stambeni blokovi, a samim time i pejzažne površine. U šibenskom „Komunalcu“, a potom „Zelenilu“ tijekom navedenog vremenskog razdoblja radili su upravnici Jovan Čalić i Tonko Marotti, a kasnije Ante Dunkić i dr. Komunalno poduzeće „Zelenilo“ je projektiralo, uređivalo i održavalo javne gradske pejzažne površine u skladu s vlastitim mogućnostima. Nakon 1980. godine sve je veća uporaba neadekvatnih alohtonih vrsta ukrasnog bilja.

Povijest podizanja nasada Vodica započinje tijekom 50-ih godina 20. stoljeća, a usko je povezana s počecima organiziranog djelovanja turizma. Sadnja palmi u Vodicama započinje krajem 70-ih godina. U Vodicama je 1960-ih godina osnovana grupa za poljepšavanje

mjesta i plaža. Posađeni su i tamarisi (*Tamarix* sp.) uz obalu.

Godine 1947. počelo se pošumljavati na primošten-skom poluotoku. Pejzažno uređenje Primoštena je započelo s razvitkom turizma. Godine 1957. u Primoštenu je osnovano Turističko društvo čiji je prvi predsjednik bio Tome Huljev. Centralni park don. Ive Šarića u Primoštenu je izgrađen 1959. godine, a palme na obali su posađene 1970. godine.

Pejzažno uređenje Knina započelo je poslije 1920. godine. Prvotno su se počele saditi lipe (*Tilia* sp.). Platan (*Platanus* sp.) koje su zasade u Kninu stare su više od 170 godina. U Komunalnom poduzeću iza Drugog svjetskog rata je radio Stevo Stojanović, kao nadglednik i voditelj komunalnih radova, a poslije njega Milivoj Popović koji je dao značajan doprinos u podizanju nasada mjesta.

A HISTORICAL OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF GARDENING AND LANDSCAPING IN ŠIBENIK AND ITS OUTSKIRTS DURING THE PERIOD FROM 1945 TO 1985

Boris DORBIĆ

University of Applied Sciences „Marko Marulić“ in Knin, Department of Karst agriculture, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Croatia
e-mail: bdorbic@veleknin.hr

Elma TEMIM

University „Džemal Bijedić“ Mostar, Agromediterranean faculty, University campus bb, 88 104 Mostar-Bosnia and Herzegovina
e-mail: elma.temim@unmo.ba

SUMMARY

Landscape decoration of Šibenik and its outskirts flourished right after the World War II. Afforestation and enhancement of new plantations next to houses were represented the most. Several individuals and environmental organisations that made a significant contribution to the formation of landscape throughout the Šibenik region stand out. A small number of dendrological species grown in the local plant nurseries was used in the landscape design. Landscape surfaces were formed during the construction of new residential areas and hotels. Their design features were unsatisfactory and their technical documentation inadequate. This paper analyses the original archive materials and other documentation and provides a historical overview of the plantation raising during urbanisation of cities and settlements in Šibenik area.

Keywords: Šibenik, urban plantations, urban gardening, landscaping

LITERATURA

Anonymous (1952a): Aktuelni komunalni problemi, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda za grad i kotar Šibenik, God. 1, Br. 5. Šibenik, 3.

Anonymous (1952b): Šumarija-ustanova o kojoj se malo zna, Šibenski list-organ narodnog fronta za grad i kotar Šibenik, God. 1, Br. 16, Šibenik, 2.

Anonymous (1953): Statistički pregled Kotara Šibenik, 34.

Anonymous (1954a): Uređenje mandaline, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda za grad i kotar Šibenik, God. 3, Br. 75. Šibenik, 3.

Anonymous (1954b): Uređenje Šubičevca, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda za grad i kotar Šibenik, God. 3, Br. 90. Šibenik, 7.

Anonymous (1954c): Završena akcija pošumljavanja, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda za grad i kotar Šibenik, God. 3, Br. 116, Šibenik, 5.

Anonymous (1954d): Problem naših zelenih površina-Čuvajmo Šubičevac, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda za grad i kotar Šibenik, God. 3, Br. 90. Šibenik, 7.

Anonymous (1965): Zelene površine u gradu, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda Općine Šibenik, God. 14, Br. 656. Šibenik, 3.

Anonymous (2011): Ante Frua, Šibenik, Časopis za promicanje zavičajnih vrijednosti i baštine, Broj, 9, Šibenik, 46.

Arar, K. (2003): Primjena sezonskog cvijeća i trajnica na zelenim površinama grada Mostara, Agronomski glasnik, Vol. 65 No. 3-5. Zagreb, 195-206.

Bojanić Obad Ščitaroci, B., Bojanić Obad Ščitaroci, M. (2004): Gradski perivoji Hrvatske, Ščitaroci d.o.o, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 183.

Čelar, J. (1957): U 1956.-preko 185 milijuna dinara za stambenu izgradnju, Šibenski list- Organ socijalističkog saveza radnog naroda kotara Šibenik, God. 6, Br. 224-225. Šibenik, 7.

Čelar, J. (1964): Veću pažnju pokloniti čuvanju zelenih površina, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda za grad i kotar Šibenik, God. 13. Br. 614, Šibenik.

Čelar, J. (1967): Šubičevac ponovo uređen, Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda Općine Šibenik, God. 16, Br. 765. Šibenik, 3.

Diminić, D., Hrašovec, B. (2005): Uloga bolesti i štetnika pri odabiru drveća u krajobraznoj arhitekturi, Agronomski glasnik 2-4, Zagreb, 309-325.

Dunkiđ, A. (1998): Pregled povijesti zelenila grada Šibenika s osvrtom na perivoj R. Visianija, Zbornik simpozija Povijesni vrtovi, perivoji i parkovi primorske Hrvatske, 82.

Fantulin, J. (1997): Šibenski perivoj nekad. Šibenski list-Glasilo Šibensko-kninske županije, God. 35, br. 1737, Šibenik, 8-9.

Huljev, M. (1956): Proširenje i čuvanje zelenih površina u našem gradu. Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda kotara Šibenik, God. 5, Br. 174. Šibenik, 4.

Latin, J. (2005): Vodička turistička kronika: 50. godina organiziranog turizma (1955.-2005), Turistička zajednica grada Vodica, 31-123.

Matošević, D. (2004): Štetna entomofauna drvoreda i parkova grada Zagreba, Agronomski glasnik 3-5. Zagreb, 309-326.

Novak, Š. (1980): Održavanje zelenila na području Zagreba, Hortikultura 3, Zagreb, 43-44.

Obad Ščitaroci, M., Bojanić Obad Ščitaroci, B. (1998): Povijesna perivojna arhitektura u slici Jadranskih gradova, Zbornik simpozija Povijesni vrtovi, perivoji i parkovi primorske Hrvatske, 82.

Pehar, J. (2003): Estetsko dekorativna funkcija cvjetnih biljaka u oblikovanju krajobraza, Agronomski glasnik, Vol. 65, No. 3-5. Zagreb, 253-259.

Rosavec, R., Barčić, D. & Ž. Španjol (2005): Autochthonous woody species as an element of the Mediterranean urban area in Croatia, Agronomski glasnik, 2-4, 121.

Seferagić, D. (1988): Kvaliteta života i nova stambena naselja, Biblioteka Revije za sociologiju, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.

Sironić, M., Sironić, D. & N. Mornar (2008): Gradski perivoj u Šibeniku-Metode i rezultati rekonstrukcije u 20. stoljeću, Prostor, Vol 1 (35) 16, Zagreb, 132.

Wenzler, M. (1962-1963): Praksa hortikulturnog oblikovanja gradova u SSR-u, Hortikultura, Br. 4 (1962) i 1-4 (1963), 10. https://www.google.hr/?gws_rd=ssl#q=knin+stare+razglednice